

Mustafa Tahralı'nın “Tevhit Bilgisi” Adlı Eserinin Değerlendirmesi

A Review of “Tawhid Knowledge” by Mustafa Tahralı

Mustafa Tahralı. *Tevhit Bilgisi -İbnü'l-Arabî ve Fikirleri Üzerine Makâleler-* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2023) ISBN: 9786054750771

Meryem Ekmekçi

Anahtar Kelimeler

Tasavvuf, İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*

Keywords

Sufism, Ibn 'Arabî, *Fusûs al-Hikam*

Tasavvuf ilmi açısından büyük önemi haiz İbnü'l-Arabî ve vahdet-i vücûd düşüncesi pek çok araştırma ve tartışmaya konu olmuştur. Ahmed Avni Konuk'un *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi ve Mesnevî-i Şerîf Şerhi*'ni yayına hazırlayan Mustafa Tahralı da Türkiye'de İbnü'l-Arabî düşüncesi üzerine çalışma yapan akademisyenlerin başında gelir. İncelemesini yapacağımız eseri *Tevhit Bilgisi*, yazarın sözü geçen tercüme ve şerhlerin yayımlanması sırasında çeşitli yayınlarda kaleme aldığı ve tebliğ olarak sunduğu Türkçe, İngilizce ve Fransızca dillerinde toplam yirmi beş makaleden oluşmaktadır.

Yazar, kitabın önsözünde ülkemizin tarihinde yaşanmış resmî yasaklar, alfabe ve dil inkılâpları gibi nedenlerle her alandan eserin yalnızca okunup anlaşılmasının değil ulaşılmasının dahi imkânsız hale geldiğini, bu nedenle İslam ilim, irfan ve tefekkürünün tasavvuf açısından mühim örnekleri olan bu eserlerin yeniden bilinip tanınması amacıyla Ahmed Avni Konuk'un tercüme ve şerhlerini yayımlamaya giriştiklerini ifade eder ve konu ile ilgili literatür bilgisi verir. Yazara göre Konuk'un şerhleri olmasaydı yalnızca metin tercümelerinden edindiğimiz bilgiler, bugün istifade edebildiğimiz oranda olmazdı (s. 7).

* Sorumlu Yazar: Meryem Ekmekçi (Yüksek Lisans Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: meryemekmekci67@gmail.com ORCID: 0009-0003-2083-2533

Atf: Ekmekçi, Meryem. “Mustafa Tahralı'nın “Tevhit Bilgisi” Adlı Eserinin Değerlendirmesi.” Adlı Eserinin Değerlendirmesi. *darulfunun ilahiyat* 34, 2 (2023): 607–611. <https://doi.org/10.26650/di.2023.34.2.1328183>

Giriş mahiyetinde kaleme aldığı *Tevhit Bilgisinden İmâna* adlı bölümde yazar, İbnü'l-Arabî'nin okurlar üzerinde bıraktığı tesir ve izlenimleri konu edinir. Bu tesirlerin başında özellikle *Fusûsu'l-hikem*'de Allah, peygamber, Kitap ve diğer iman konusu olan hususların farklı bir anlatımla ele alınmasından dolayı okuyucu kitlesinin, ya hiçbir şey anlamadığını ifade etmesi ya da anladığını zannederek yazılanlara muhalif olması gelir. Yazara göre daha önce iman etmemiş fakat imana istidadı olanlar bu farklı anlatım karşısında takındıkları inkâr tavrının kendi zihin ve kalplerinde meydana gelen bir vehim olduğunu fark edeceklerdir. İnanan insanların Allah'a îman ve tevhit ilmi karşısında neden farklı kanaatlere sahip olduğu sorusuna ise yazar *Fusûs* üzerinden cevap verir: Hak, akılları birbirinden farklı yaratmıştır, teşbih ve tenzihi birleştirme istidadına sahip kimseler olduğu gibi yalnızca teşbihe ya da yalnızca tenzihe istidadı olan kimseler de mevcuttur, bunların dışında kalanlar ise yazarın ifadesi ile "ilâh-ı mu'tekad mü'mini"dir. Bununla birlikte sonsuz olan Hakk'ı, sınırlı olan akıl ve kalbin ihata etmesi mümkün değildir (s. 18).

Yazarın, batılılaşma ve inkılaplar yoluyla Osmanlı devri ile Cumhuriyet devri arasında meydana gelen ilim, düşünce ve sanat alanlarındaki kopukluğun sebep olduğu kültür boşluğunun doldurulmasına yönelik getirdiği önerileri iki kısımda özetleyebiliriz. Birincisi: Osmanlı döneminde yazılmış Türkçe eserlerin dilini değiştirmeden bugün kullanılan alfabe ile neşretmek, Türk müelliflerin kaleme aldığı Arapça ve Farsça eserlerin ise hem aslını hem tercümesini yayımlamaktır. Edebiyat ve tarih alanındaki eserlerin son dönemde bu yöntemle neşredilmesine rağmen din ilimlerinde aynen basılmış Türkçe eserin azlığından yakınan yazar, dil bağının nesiller arasındaki kopukluğuna Ahmed Avni Konuk'un *Fusûsu'l-hikem Tercüme ve Şerhi*'inde kullandığı Türkçeyi örnek gösterir. Nitekim Konuk'un eseri ile kendisinden yaklaşık üç yüz sene önce *Fusûs Şerhi*'ni kaleme alan Abdullah Bosnevî'nin kullandığı Türkçe aynı olmamasına rağmen bu iki eser arasında bir dil kopukluğu söz konusu değildir. Fakat Konuk'un eserinde kullandığı Türkçe ile bugün kullanılan Türkçe arasında altmış yıllık bir zaman farkı olmasına rağmen dil kopukluğu çok büyüktür (s. 41). İkincisi: Türk milletinin on asır boyunca içinde olduğu İslâm medeniyeti ve kültürünün getirdiği neticelerin farkında olarak dinî düşünce ve sanat alanlarında telif çalışmalarının yapılmasıdır. Yazarın dikkat çektiği bir başka husus da transkripsiyon işaretleri yerine, sâde ve karışıklığı önleyen imlâ kuralları geliştirerek neşirleri kolaylaştırmaktır.

İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*'i, konu itibariyle kitabın yaklaşık üçte ikilik bölümünü oluşturur. Yazar açıkça ifade etmese de kitaba vermiş olduğu başlığın, *Fusûs*'un teması olan "tevhit"ten geldiğini anlamaktayız. *Fusûsu'l-hikem*, *Şerhi ve Vahdet-i Vücûd ile Alakalı Bâzı Meseleler* adlı makalesinde yazar, eserdeki tezatlı ifadeler, varlık mertebeleri, vahdet-i vücûd, misaller, çift manalı kelimeler,

nâmütenâhî kavramı, hulûl-ittihâd ve vahdet-i vücudun panteizm ile farkına değinir. İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde ilk bakışta var olduğu düşünülen tenakuz, yazara göre “lafız” bakımından olup hakikatte böyle bir zıtlık söz konusu değildir. Zira iki mana arasında tam anlamıyla zıtlıktan söz edebilmek için sözün aynı “mertebe”den söylenmesi gerekir. Makaledeki başlık sıralaması *Fusûs*'taki tezatlı ifadelerin anlaşılmasında okuyucuya yol gösterir niteliktedir. Nitekim tenakuzun izahı için ilk olarak merâtib-i vücûd meselesi kavranmalı ve her mefhum kendi mertebesinden anlaşılmalıdır. Daha sonra varlık mertebeleri ile doğrudan alakalı olan vahdet-i vücûd doktrini dikkate alınmalıdır. Eserde geçen ayna, buhar-buz, çekirdek-ağaç, gölge gibi ifadeler üzerinden verilen misallerde mutlak bir özdeşlik aranmayıp, benzerliğin yalnızca bir ya da birkaç vecihten olduğu bilinmeli ve yine bunların da mertebeler ekseninde anlaşılması gerekmektedir. Yazara göre “ayn, Zât, nefis, vücûd” gibi çift manalı kelimelerin ayniyet ve gayriyet mefhumları bakımından incelenmesi gerekir. Vahdet-i vücûdun panteizm ile nitelenemeyeceğini ortaya koymayı hedefleyen yazar, İbnü'l-Arabî'nin varlık görüşünün dayandığı temel ilkeler üzerinden bu iki düşünce arasındaki farkları sıralar. Yazarın dilden kaynaklı anlam kargaşasını önlemek için getirdiği önerilerin, eserlerin anlaşılmasını kolaylaştıracağı ve Şeyh-i Ekber'e yapılan olumsuz eleştirilerin önüne geçeceği kanaatindeyiz.

Yazar, *Fusûsu'l-hikem Tercüme ve Şerhi*'nin üçüncü cildine takdim olarak kaleme aldığı *Vahdet-i Vücûd ve Gölge Varlık* başlıklı makalesinde varlık mertebelerinin altıncısı olan “şehâdet âlemi”ni konu edinmiştir. Allah'ın Hâlık ve âlemin mahluk oluşunda inanç ve fikir birliği olmasına rağmen, varlık âleminin Allah'ın varlığına nispeti hususunda ortaya çıkan farklı görüşlerin temel sebebi yazara göre bu münâsebeti izah şeklinden kaynaklanmaktadır. Hakk'ın vücudu ile âlem arasındaki ilişkiyi *gölge sahibi* ile *gölge* arasındaki münasebet üzerinden ele alan görüşün unsurlarını, İbnü'l-Arabî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve İsmâil Hakkı Bursevî gibi mutasavvıfların ifadelerinden tespit etmeyi hedefleyen yazar, sözü geçen mutasavvıfların “hayal ve vücûd-ı zillî (gölge varlık)” kavramlarını vahdet-i vücûd doktrininden hareketle kullanmaları sebebiyle *gölge sahibi* ile *gölge* arasındaki ilişkiyi anlamada izlenecek yöntemin tecrübî bilgi ekseninde ele alındığına dikkat çeker (s. 161). Kitaptaki makaleler, aynı eserin farklı ciltlerine takdim için yazılmış olduğundan, meseleler birkaç yerde tekrar edilmek suretiyle okuyucuya sunulmuş olsa da kanaatimizce bu durum okuyucu açısından sorun teşkil etmeyecektir. Zira konuların yoğun oluşu hatırlatmaya ihtiyaç bırakacak mahiyettedir.

İbnü'l-Arabî'de Bir Hadîs-i Kutsî'nin Yorumu adlı makalesinde kurb-ı nevâfil hadisini inceleyen yazar, itikadî, amelî ve ahlâkî konularda farklılığa sebep olan yorumların temel nedeni ile ilgili açıklamalarda bulunur. Yazar, “*Fusûsu'l-hikem*’in Hûd Fassı’da “Ben kulumun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı

olurum... Bu sözle Hak, kendi “hüviyet”ini kulun âzâsı yerine koyarak onun “ayn” olduğunu söyledi. Halbuki hüviyet bir, âzâ ise çeşitlidir...” rivayetini aktardıktan sonra “ayn”ın sadece insanın değil bütün eşyanın “ayn”ı olduğuna vurgu yapar. Yazarın burada dikkat çektiği bir başka husus da hadisin Türkçe tercümesinden kaynaklanan belirsizliktir. Arapça metindeki “*Küntü sem’a-hû...*” cümlesinde “kâne” fiili mâzi sığasıyla gelip Türkçe’ye “olmak” fiili “olurum” şeklinde zaman bildiren haliyle tercüme edildiğinden İbnü’l-Arabî’nin yukarıda geçen tespite nasıl ulaştığı tam olarak anlaşılammakta, Şeyhin ne kastettiğinin anlaşılabilmesi için tercüme “Ben onun işiten kulağıyım...” şeklinde devamlılık içeren bir mana ile yapılmalıdır (s. 252). Yazar, sözü geçen hadisi İbnü’l-Arabî’nin nasıl yorumladığını Molla Câmî’nin *Fusûs*’a yaptığı şerh üzerinden ve *Fütûhâtü’l-mekîyye*’deki aynı hadis ile ilgili muhtelif paragrafları ele alarak göstermiştir. Makale, İbnü’l-Arabî’nin âyet ve hadisleri pek çok yönden inceleyip, yeni manalara nasıl ulaştığını tespit edebilmemiz açısından yol göstericidir.

Yazar, *Dâvûd-ı Kayserî’nin Fusûs Şerhi Mukaddimesi* başlıklı tebliğinde Kayserî’nin *Mukaddime*’sinin hocaları Konevî ve Kâşânî’nin şerhleri ile kıyaslandığında tekke ehline hitap etmesinin yanında medrese talebelerinin de istifadesini mümkün kılan bir üslup ile yazıldığını belirtir. Yazara göre bu üslup, Osmanlı döneminde – Abbasî döneminin aksine- tasavvuf, kelâm ve felsefe akımlarının *terkipçi* bir metotla sunulması demektir. Sözü geçen eserde âyet ve hadislerin metafizik konular üzerinde nasıl yorumlandığına dikkat çeken yazar, kaynağını Kur’an ve Sünnetten alan tasavvuf ıstılahlarını *Mukaddime*’deki onuncu fasıldan örnekler ile açıklar. Makale, mutasavvıfların tasavvufi bahisleri açıklarken kullandıkları âyet ve hadisleri yorumlama yöntemini göstermektedir. Yazara göre, tasavvuf ehlinin özellikle de İbnü’l-Arabî ekolüne mensup mutasavvıfların ortaya attığı fikirlerin ilk bakışta anlaşılammamasının sebebi, bu mutasavvıfların elde ettikleri fikir ve bilgileri, aklın yanında keşf, ilham gibi vasıtalar ile edinmiş olmalarıdır.

Tevhit Bilgisi, Ekberî geleneğinin üzerine bina edildiği düşünceyi anlamada Ahmed Avni Konuk’un şerhlerinin önemine dikkat çekmenin yanında, İbnü’l-Arabî’nin eserlerinde kullandığı kapalı üslup nedeniyle ortaya çıkan anlaşılmmazlığın sebeplerini göstererek meseleleri izah için getirdiği öneriler ile tasavvuf literatüründe var olan mühim bir boşluğu doldurmaktadır. Yazarın, İbnü’l-Arabî’nin “Bizden olmayan bizim kitaplarımızı okumasın.” sözü hakkındaki tutumu Şeyh-i Ekber’in fikir ve kitaplarını anlamada vurgulamak istediği yöntemi gösterir. Nitekim bu eserlerin anlaşılması iyi derecede Arapça bilgisine bağlı olduğu gibi yüksek seviyede ilim ve irfan da gerektirmektedir. Bilindiği gibi tasavvuf metinlerinin sahip olduğu muhteva kısmen kapalı bir üslubu gerektirmekte, bu durum metinlerin avam, havâs ve havâssu’l-havâs tarafından farklı şekillerde anlaşılmasına yol açmaktadır. Diğer

ilimlerde olduğu gibi Tasavvuf ilminde de derecelenme mevcuttur ki yazara göre İbnü'l-Arabî'nin kitaplarındaki bazı bölümler yalnızca sülûkünü tamamlamış ârif ve âlimlerin istifâdesi için yazılmıştır. Bu nedenle gerekli şartları taşımayanların bu eserlerden istifâdesi mümkün değildir. Kitap, özellikle *Fusûsu'l-hikem*'i yazılış amacına uygun olarak okumada adeta bir anahtar ve İbnü'l-Arabî'yi anlamada kılavuz niteliğindedir. Makalelerin bir kısmı her ne kadar çeşitli platformlarda erişime açık olsa da konu ile ilgili yazıların bir araya toplanarak okuyucuya sunulması sadece tasavvuf araştırmacılarının değil konuya ilgisi olan herkesin literatüre ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

